

© Albert van der Kaap, november 2019

Prehistorie

1. Maak minstens een van de opdrachten 1 t/m 3.
2. Maak opdracht 4 of 5
3. Maak opdracht 6
4. Maak opdracht 11

Maak een keuze uit de extra opdrachten:

- Opdracht 7 De Tollundman
- Opdracht 8 Vrouwen in de prehistorie
- Opdracht 9 Hunebedden
- Opdracht 10 Jagers met geheugenverlies

1. Werken met bronnen algemeen

Leerdoelen

Je kunt ...

- onderscheid maken tussen primaire en secundaire bronnen;
- uitleggen welke bronnen beschikbaar zijn voor een onderzoek over een bepaalde periode en/of over een bepaald onderwerp.

Bij het onderzoek van het verleden spelen bronnen een belangrijke rol. Deze bronnen kun je op verschillende manieren indelen.

Primaire en secundaire bronnen

Primaire bronnen zijn gemaakt door mensen die direct bij een kwestie betrokken zijn geweest (bijvoorbeeld ooggetuigen), secundaire bronnen zijn gemaakt door mensen die niet direct bij de kwestie betrokken zijn geweest. Deze bronnen zijn vaak in een andere tijd gemaakt.

Geschreven en ongeschreven bronnen

Geschreven bronnen (bijvoorbeeld kranten, brieven, dagboeken)

Ongeschreven bronnen kun je onderverdelen in:

1. gesproken bronnen (bijvoorbeeld interviews)
2. gebouwen, voorwerpen enz.
3. beeldbronnen (bijvoorbeeld tekeningen, schilderijen, foto's)

4. bewegende beeldbronnen (film, video)

N.B. Ga bij de beantwoording van de vragen 1 t/m 3 uit van *primaire bronnen!!!*

1 Stel je wilt onderzoek doen naar de manier waarop de mensen zo'n 30.000 jaar geleden met hun doden omgingen. Werden zij verbrand, begraven of?

Welke van de volgende bronnen kun je dan wel en welke niet gebruiken? Zet telkens een kruisje in het juiste vakje:

Soort bron	wel	niet
Gesproken bronnen		
gebouwen, voorwerpen enz.		
beeldbronnen (bijvoorbeeld tekeningen, schilderijen, foto's)		
bewegende beeldbronnen (film, video)		

2 Stel je wilt onderzoek doen naar de manier waarop mensen in de 17e eeuw zich kleedden.

Welke van de volgende bronnen kun je dan wel en welke niet gebruiken? Zet telkens een kruisje in het juiste vakje:

Soort bron	wel	niet
Gesproken bronnen		
gebouwen, voorwerpen enz.		
beeldbronnen (bijvoorbeeld tekeningen, schilderijen, foto's)		
bewegende beeldbronnen (film, video)		

3 Stel je wilt onderzoek doen naar de manier van leven van één van je grootouders.

Welke van de volgende bronnen kun je dan wel en welke niet gebruiken? Zet telkens een kruisje in het juiste vakje en geef van de bron of bronnen die je niet kunt gebruiken aan waarom je die niet kunt gebruiken.

Soort bron	wel	niet	Reden
Gesproken bronnen			
gebouwen, voorwerpen enz.			
beeldbronnen (bijvoorbeeld tekeningen, schilderijen, foto's)			
bewegende beeldbronnen (film, video)			

4 Stel je wilt een onderzoek doen naar het eerste huis waar je grootouders hebben gewoond. Als onderdeel van je onderzoek stel je vragen aan je moeder. Zij vertelt je van alles over dat huis hoe het

eruit zag, hoeveel kamers het had enz.. Zij vertelt je ook dat zij er niet is geboren en dat zij het huis zelf nooit heeft gezien.

Is je moeder in jouw onderzoek een primaire of een secundaire bron? Leg je antwoord uit.

5 Als je onderzoek wilt doen naar de geschiedenis van Egypte zou je de volgende bronnen kunnen gebruiken

a je schoolboek over Egypte

b een beschrijving van de rotsgraven in Egypte uit de 18^e eeuw

c een drieduizend jaar oud, in Egypte gevonden, dodenboek

d een reconstructietekening van het binnenste van een piramide

e een mummie uit het oude Egypte

f een verfilming van de mythe van Isis en Osiris

g een stuk papyrus waarop een handelscontract staat tussen twee kooplieden uit het oude Egypte

Welke van deze bronnen zijn primaire en welke secundaire bronnen? Zet telkens een kruisje in het juiste vakje:

Nummer	Primaire bron	Secundaire bron
a		
b		
c		
d		
e		
f		
g		

2. Werken met bronnen en Egypte

Leerdoel

Je kunt ...

- informatie uit (historische) bronnen gebruiken om historische vragen te beantwoorden.
- uitspraken doen over de positie van mannen en vrouwen in het oude Egypte en die met argumenten onderbouwen.

Succescriteria

Je kunt ...

- Informatie uit (historische) bronnen verzamelen en daaruit een relevante selectie maken;
- beoordelen of informatie in bronnen bruikbaar is om een antwoord te geven op een historische vraag;
- beoordelen of een bron betrouwbare informatie biedt voor het beantwoorden van een historische vraag;
- op basis van de verzamelde informatie een antwoord geven op een historische vraag;

Inleiding

Opdracht

Bestudeer de bronnen 1 t/m 6, die hieronder staan. Alle bronnen zijn afkomstig uit het oude Egypte.

1 Hieronder staan drie vragen (genummerd Romeinse I, II en III) die we aan de bronnen zouden kunnen stellen. Op welke vraag geven de bronnen een antwoord, op vraag I, op vraag II of op vraag III?

I Hoe dachten mannen in het oude Egypte over het krijgen van zonen en/of dochters?

II Hoe dachten vrouwen in het oude Egypte over het krijgen van zonen en/of dochters?

III Hoe denken Egyptenaren over het krijgen van zonen en/of dochters?

2 Je hebt een keuze gemaakt voor één van bovenstaande vragen (I, II of III). Niet alle bronnen (1 t/m 6) bevatten informatie voor het beantwoorden van deze vraag. Schrijf van elke bron op of deze wel of geen informatie bevat die je kunt gebruiken voor het beantwoorden van de vraag.

Bron	Wel bruikbaar	Niet bruikbaar
1		
2		
3		
4		
5		
6		

3 Je hebt nu één of meer bronnen gekozen die informatie bevatten om de vraag te kunnen beantwoorden. Is deze bron of zijn deze bronnen, volgens jou betrouwbare bronnen voor het beantwoorden van de vraag. Licht je antwoord toe. Gebruik voor je antwoord bijlage 1 en vraag jezelf af welke criteria in deze opdracht relevant zijn.

Bron	Gebruikt? ja/nee	Niet betrouwbaar, omdat...	Wel betrouwbaar, omdat ...
1			
2			
3			
4			
5			
6			

4 Geef nu antwoord op de vraag.

Bronnen

Bron 1

'Vanochtend ben ik naar de tempel geweest om de goden te smeken mijn vurigste wens te vervullen: dat mijn vrouw een zoon krijgt. Tot nu toe heeft zij slechts vier dochters gebaard. En omdat wij geen barbaren zijn die hun dochters gewoon op de mestvaalt gooien, hebben we ze alle vier opgevoed. Maar u begrijpt dat iemand die zo belangrijk is als ik niet zonder een zoon kan. Ik begrijp de goden trouwens niet. Ik heb toch de kostbaarste offers gebracht. Wat kan ik fout gedaan hebben om zo gestraft te worden?'

Bron: graftekst uit het oude Egypte

Bron 2

'De goden zij dank! Ik ben de gelukkigste man van de wereld. Mijn lieve vrouw heeft me een zoon geschonken.... Ze zeggen dat hij op mij lijkt, maar ik vind hem lelijk rood en erg gerimpeld. Hopelijk trekt dat nog bij. Ze zeggen dat mijn dochters er na hun geboorte net zo uitzagen, maar die heb ik als baby nooit gezien. Zo lang mijn zoon baby is, mogen de vrouwen hem verzorgen. Mijn vrouw zal dat zeker beter kunnen dan ik. Maar zodra het mogelijk is, zal ik me zelf gaan bezighouden met zijn opvoeding.'

Bron: graftekst uit het oude Egypte

Bron 3

'U moet uw vrouw niet overheersen, want u weet dat zij zachtvaardig is. Bespied een vrouw niet in haar eigen huis, als u weet dat ze vlijtig is. Zeg niet: "Waar is dit, breng het mij!" terwijl ze het op de goede plaats heeft opgeborgen. Waardeer haar, het is mooi wanneer uw hand met de hare verenigd is.'

Bron: graftekst uit het oude Egypte

Bron 4

'Als u wat bereikt hebt, sticht dan een huishouden en heb uw vrouw lief, zoals dat hoort. Geef haar te eten en kleed haar. Zij is een akker, een nuttig bezit.

Bron: graftekst uit het oude Egypte

Bron 5

Bron: Beeld uit het oude Egypte

Bron 6

Bijlage Criteria voor betrouwbaarheid van bronnen

Om de betrouwbaarheid van een bron voor het beantwoorden van een vraag te kunnen beoordelen moet je redeneren over en met de bron.

Redeneren over bronnen

Bij redeneren over bronnen stel je allerlei vragen over de bron, Hoewel je altijd moet proberen een antwoord op al deze vragen te vinden, zul je merken dat dit niet altijd mogelijk.

1. Wie is de auteur	Welke functie had hij of welke rol speelde hij	
	Was hij ooggetuige van de gebeurtenis waarover hij schrijft?	
	Over welke informatie kon hij beschikken?	
2. Wanneer is de bron gemaakt?	Is de bron gemaakt ten tijde van de gebeurtenis of pas (veel) later?	
3. Waar is de bron gemaakt?	Is de bron gemaakt in de directe omgeving van de gebeurtenis?	
4. Wat is het voor soort bron?	Dagboek, brief, krantenartikel, feitelijk verslag, propagandamateriaal, officieel document.	

Redeneren met bronnen

Als je de vragen over de bron hebt proberen te beantwoorden, ga je onderzoeken welke informatie de bron biedt en, wat soms minstens zo belangrijk is, welke informatie ontbreekt. Is dat omdat de maker van de bron niet over meer informatie beschikte of heeft hij of zij misschien bewust bepaalde informatie weggelaten?

1. Doel van de bron	Met welk doel is de bron gemaakt (om te informeren, om te overtuigen of is er sprake van propaganda?)	
	Voor welk publiek is de bron gemaakt?	
2. Bruikbaarheid van de bron	Voor welke vraag of onderdeel van een vraag biedt de bron informatie?	

3. Betrouwbaarheid van de bron	Is er reden om aan de betrouwbaarheid van de bron te twijfelen. Heeft de auteur bijvoorbeeld redenen om de zaken anders voor te stellen dan ze in werkelijkheid waren?	
4. Representativiteit van de bron	Is de informatie in de bron representatief voor de hele groep waarop de informatie betrekking heeft?	

3. Werken met bronnen: De mammoetjacht

Leerdoelen

Je kunt ...

- beoordelen of informatie in een verhaal gebaseerd kan zijn op bronnen of dat de informatie door de schrijver is verzonnen (opdracht 1 en 2).
- een oordeel geven over een gebeurtenis en daarbij rekening houden met met normen en waarden van mensen in het verleden (opdracht 3).
- een onderbouwde mening geven over historische analogie (opdracht 4).
- een verklaring ontlenen aan een bron (opdracht 5).

Succescriteria

Je kunt ...

- beoordelen of informatie in bronnen bruikbaar is om een antwoord te geven op een historische vraag;
- op basis van de verzamelde informatie een antwoord geven op een historische vraag;

Opdracht

Hieronder staat een beschrijving van een prehistorische mammoetjacht. De beschrijving is ontleend aan het boek '*De stam van de Hokenbeer*' van Jean Auel. De schrijfster van dit boek heeft veel onderzoek gedaan voor zij begon met schrijven. In hoeverre is deze beschrijving gebaseerd op bronnen? Waar kun je aannemen dat het om feiten gaat en waar heeft de schrijfster zaken beschreven op een manier zoals het volgens haar gebeurd zou kunnen zijn? Waar is er dus sprake van fictie, van vermoedens of misschien wel van 'uit-de-duim-zuigerij'?

Opdracht 1

Gebruik bron 1

1. Lees eerst het verhaal "De mammoetjacht".
2. Vorm vervolgens groepjes van twee of drie leerlingen.
3. Je krijgt van je leraar negen passages uit de beschrijving van de mammoetjacht. Maak van deze passages twee rijtjes.
 - a. In het eerste rijtje plaats je alle passages die, volgens jullie, gebaseerd kunnen zijn op bronnenonderzoek.
 - b. In het tweede rijtje plaats je alle passages die, volgens jullie, gebaseerd zijn op fantasie of vermoedens van de schrijfster.

Opdracht 2

Gebruik bron 2

Besprek in je groepje of je op basis van deze bron nog veranderingen in de twee rijtjes wilt aanbrengen.

Opdracht 3

Bespreek in je groepje of jullie het eens zijn met de onderstaande uitspraak. Geef een of meer argumenten voor je antwoord. Denk in je antwoord vanuit jagers uit de prehistorie.

'De mammoetjagers hadden geen vrouwtjesmammoet mogen doden omdat zij wisten dat deze drachtig was!'

Opdracht 4

Veel uitspraken over de leefwijze van prehistorische volken zijn ontleend aan de leefwijze van volken die nog tot diep in de twintigste eeuw in prehistorische omstandigheden leefden. Bijvoorbeeld uitspraken over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Deze manier van bewijsvoering wordt **historische analogie** genoemd.

Bespreek in je groepje of je deze bewijsvoering acceptabel vindt. Geef argumenten voor en tegen.

Opdracht 5

Welke verklaring of verklaringen worden in bron 2 genoemd voor de inwijdingsriten?

Bronnen

Bron 1 De mammoetjacht

Kort na zonsondergang kwamen alle mannen naar de grot van Arsan, de tovenaar. Arsan en Cran, de leider van de stam, zaten al bij het knappende houtvuur, de ouderen gingen bij hen zitten en de jongere mannen vormden een kring om hen heen. Zeb en z'n vriend Bred zochten een plaatsje achterin de donkere grot en hielden zich doodstil. Zebs wangen gloeiden van trots en opwinding dat ze er bij mochten zijn.

1 Ook al mochten jongens als Bred en hij nog niet meepraten. Arsan en Cran bespraken met de mannen van de stam wie er mee zouden gaan op de mammoetjacht. Natuurlijk wilde iedereen dolgraag mee,

2 maar er moesten toch een paar mannen achterblijven om de vrouwen en kinderen te beschermen tegen een holenbeer of een wolharige neushoorn of misschien wel tegen een vijandige stam. Zeb was nog wel geen man, maar hij was toch al elf jaar en stiekem hoopte hij dat hij deze keer ook mee zou mogen. In z'n verbeelding zag hij zich al tegenover zo'n groot monster staan. Met inspanning van al z'n kracht zou hij het de punt van z'n speer tussen de ogen stoten en kermend zou het dier in elkaar zakken.

3 Later zou Arsan met een vlijmscherp mes het teken in z'n borst snijden, zodat iedereen altijd aan het litteken kon zien dat hij een dier gedood had, dat hij een man was! Dan zou hij mogen meepraten bij de geheime vergaderingen van de mannen en dan hoefde hij nooit meer vervelende karweitjes voor de vrouwen op te knappen.

4 En wat zouden de meisjes van de stam tegen hem opzien! Hij schrok op uit z'n dromerijen, toen Zeb hem een por in z'n zij gaf en fluisterde: 'Hé slaapkop, ze hebben het over ons, hoor maar.' Zeb spitste z'n oren. Cran vroeg aan de tovenaar: 'Wat denkt U, kunnen Zeb en Bred ook mee? Ze zijn bijna twaalf.' Arsan antwoordde: 'Bijna twaalf, zo zo. Ja, dan wordt het hoog tijd dat ze bewijzen dat ze zich als man kunnen gedragen. Ze kunnen onderweg de wapens en het reisvoedsel dragen, ze kunnen 's avonds de tenten opzetten en als jullie geluk hebben op de jacht, kunnen ze de vrouwen helpen bij het uitbenen van het vlees en het smelten van het vet.' Zeb en Bred knepen elkaar bont en blauw van blijdschap. Het liefst waren ze juichend de grot uitgerend om het grote nieuws aan iedereen te vertellen, maar ze konden zich nog net inhouden en rustig blijven zitten. Natuurlijk was het geen echt mannenwerk wat Arsan had opgenoemd, maar dat kon Bred niets schelen. Hij zou ze wel eens laten zien wat hij nog meer kon. Wacht maar tot ze de mammoets gevonden hadden!

De volgende morgen was Zeb al vroeg wakker. Vlug rolde hij de bontvachten op waaronder hij geslapen had en kleepte zich aan. Het was behoorlijk koud voor de tijd van het jaar, **5 dus wikkelde hij een paar dierenhuiden om z'n lichaam en om z'n armen en benen.** Met repen leer maakte hij de huiden vast. Met tegenzin trok hij z'n oude sandalen van hertenvel aan. Ze waren niet erg mooi meer. Maar wie weet kreeg hij na de jacht wel een paar mooie, sterke schoenen van mammoetleer. Toen hij de grot uitkwam, zag hij dat de meesten al klaar voor vertrek waren. Bred en hij moesten de wapens van een paar oudere mannen dragen: **6 stenen messen en strijdbijlen en houten speren,** waarvan de punten hard waren gemaakt in het vuur. Alles bij elkaar was het nog een hele vracht, maar de jongens lieten zich natuurlijk niet kennen. In een lange rij trokken de jagers en helpers door

het heuvellandschap en pas toen de zon helemaal achter de heuvels verdwenen was, gaf Cran een teken dat ze moesten stoppen.

7 De paar vrouwen die mee waren gegaan, zorgden voor warme thee en deelden koekjes uit die ze thuis gemaakt hadden van vet, gedroogd vlees en gedroogde vruchten. 'Vroeg naar bed en morgen weer vroeg op'. zei Cran en het duurde niet lang of de jongens sliepen als beren in een winterslaap.

Na een paar dagen kwamen ze in een rotsachtig gebied met diepe kloven en ravijnen. Ze schoten nu niet meer zo vlug op en om de aandacht van de jongens wat van hun moeheid en spierpijn af te leiden vroegen de vrouwen hen onder het lopen wat er straks met de gedode mammoet zou gebeuren. Zeb en Bred wisten de antwoorden best; het kleinste kind wist al dat de hele stam maandenlang van één Mammoet kon leven.

8 'Van z'n huid maken we schoenen', zei Zeb en hij keek met een schuin oog naar z'n eigen schoenen, waarvan nu niet veel meer over was. 'En nieuwe tenten', antwoordde Bred vlug. 'Windschermen. Tassen. Riemen. Kookpotten. En wat doen we met de blaas en de darmen?' vroeg Oeza, een van de vrouwen, aan Bred, die nu weer aan de beurt was. 'Daar maken we waterzakken van en...' '...en regenkieren', viel Zeb hem in de rede.

'Mammoets! mammoets!' riep een van de mannen plotseling. Opgewonden begonnen ze allemaal door elkaar te schreeuwen en te wijzen. 'Daar, daar zijn ze, mammoets, een hele kudde!' Aan de horizon zag Zeb een donkere bewegende massa. 'Een grote kudde.' mompelde Cran en hij gebaarde dat ze hier de tenten moesten opzetten. Toen ging hij met de jagers op pad om het terrein te verkennen en een goed plan voor de jacht te bedenken.

De dag daarop vertrokken de jagers, nog voor zonsopgang, in de richting waar ze de vorige avond de mammoets gezien hadden. Ze ontdekten de kudde al gauw en slopen voorzichtig door het hoge gras dichterbij. Zeb's hart klopte in z'n keel. Wat een enorme beesten!

9 Ze waren wel drie maal zo hoog als een volwassen man. Hun dikke huid was bedekt met een zachte vacht en ruig, lang, roodbruin haar en daaronder zat nog een dikke vetlaag. 'Die zullen geen last van de kou hebben.' dacht Zeb. Ze hadden een zware kop, zo groot als de helft van hun romp, kleine oren en een korte slurf. Maar het mooist vond Zeb de ivoren slagstanden. Bij sommige dieren waren die helemaal gebogen en wel vier keer zo lang als Zeb zelf. Hij snapte niet hoe ze zo'n geweldig dier zouden kunnen doden. Aan de buitenkant van de kudde liep een jong mammoetvrouwtje. Ze bewoog zich trager dan de andere dieren en Zeb begreep al gauw hoe dat kwam: ze was drachtig en zo te zien zou haar jong al gauw geboren worden. Ze dwaalde wat van de kudde af, op zoek naar mals gras. Dat was het moment waarop Cran gewacht had. Op zijn teken staken de jagers met gloeiende kooltjes een paar fakkels aan en staken daarmee het droge gras tussen de mammoet en de kudde in brand. Door de wind breidde het vuur zich snel uit. Op slag veranderde de vredig grazende kudde in een dol geworden, trompetterende massa. Stampend vluchtten de dieren weg van de vlammenzee. Intussen had Cran de drie jongste en snelste jagers het sein gegeven naar de kloof te hollen. Zeb was zo opgewonden, dat hij niet meer rustig in het gras kon blijven zitten, maar hard achter de drie mannen aanrende. Hij hoorde niet meer hoe Bred en de anderen hem terugriepen.

De vrouwtjesmammoet was door de vlammen van de kudde gescheiden. Schreeuwend en met hun fakkels zwaaiend renden een paar mannen op haar af om haar zo in de richting van de kloof te jagen,

achter de drie mannen en Zeb aan. Die rende alsof zijn leven ervan afhing. En dat was ook zo! Hij haalde zelfs de drie anderen in en was er het eerst. Hij rende de doodlopende kloof in. De opgejaagde, doodsbange mammoet daverde achter hem aan, gevolgd door de schreeuwende jagers. Aan het einde van de kloof kon ze niet verder. Ze probeerde zich om te keren, maar kwam klem te zitten. Vliegensvlug doken twee van de jagers naar haar achterpoten en sneden met hun stenen messen de pezen door. Kermend van pijn zakte ze door de knieën. Toen sprong Zeb op een rotsblok, vlak voor de kop van het dier en stootte met alle kracht die hij nog over had, z'n speer tussen de ogen. Er spoot een straal bloed in z'n gezicht en terwijl de andere jagers de kloof inrenden en hun speren in de stervende dikhuid gooiden, juichte het binnen in hem: Ik heb de mammoet gedood! Nu ben ik een man!

Bron 2

Van de inwijdingsriten (initiatieriten), zoals beschreven in de tekst over de mammoetjacht, zijn talrijke historische voorbeelden. Bijvoorbeeld uit het Griekse Sparta. Tijdens de Krypteia, het verbergingsritueel, moesten jonge Spartanen die op het punt stonden in de gelederen van de volwassenen te worden opgenomen, hun kwaliteiten tonen. Gewapend met een dolk gingen ze op stap om alle heloten (de oorspronkelijke bewoners van het gebied rondom het Griekse Sparta, die door de Spartanen waren verslagen en tot slaaf gemaakt) die ze op hun nachtelijke speurtocht tegenkwamen te doden. Pas dan hadden ze bewezen echte mannen te zijn.

Inwijdingsriten in Papoea-Nieuw-Guinea

In het oostelijk deel van de hooglanden van Papoea-Nieuw-Guinea vinden de meest pijnlijke, bloedige en ingrijpende beproevingen plaats die ooit beschreven zijn. Bijvoorbeeld bij de Sambia, een volk van enkele duizenden Papoea's die verspreid leven in gehuchten. Bij de Sambia bestaat de collectieve initiatie van jongens voornamelijk uit het stoten van een stokje in de neusgaten tot bloedens toe. De eerste vraag is natuurlijk: waarom de neus? De neus is één van de lichaamsopeningen waardoor vrouwelijke stoffen en eigenschappen het mannelijk lichaam binnendringen. Door middel van de neusbloedingen bannen mannen deze ongewenste substantie uit. Bij de Awa, een andere Papoea-gemeenschap in de hooglanden, zijn de beproevingen waaraan jongens onderworpen worden nog zwaarder dan bij de Sambia. Naast neusbloedingen zijn er afranselingen, het schroeien van de huid, onthouding van voedsel en drank, het opwekken van braken, en in hevigheid toenemende besnijdenissen van de penis.

Waarom moeten jongens zoveel pijn lijden? Mogelijk is er een verband tussen vroege (pre-industriële) oorlogvoering en zware inwijdingsriten voor jongens. Bij volken waar vaak zware stammenoorlogen zijn, kan men verwachten dat jongens hevige beproevingen dienen te ondergaan om hun mannelijkheid te testen en om hen door middel van schokkende ervaringen ertoe te bewegen de sociale plichten van volwassenheid op zich te nemen.

Dit soort verklaringen houden er geen rekening mee dat in de initiatie vooral identiteit wordt gesmeed. Pijn is hierbij een belangrijk instrument. Niet alleen wordt er tussen mannen en vrouwen een categorisch onderscheid aangebracht, maar ook tussen twee soorten mannen: de onvolwassen jongens, die nog thuis horen in de vrouwenwereld, en de volwassen mannen, die een politieke en militaire rol mogen vervullen.

Bovendien brengen de volwassenwordingsriten de etnische identiteit van de tribale gemeenschap tot uitdrukking. Deze riten versterken de gevoelens dat men anders én beter is dan de buurvolken.

Bijlage 1

1 Ook al mochten jongens als Bred en hij nog niet meepraten.	6 stenen messen en strijdbijlen en houten speren.
2 maar er moesten toch een paar mannen achterblijven om de vrouwen en kinderen te beschermen tegen een holenbeer of een wolharige neushoorn of misschien wel tegen een vijandige stam.	7 De paar vrouwen die mee waren gegaan, zorgden voor warme thee en deelden koekjes uit die ze thuis gemaakt hadden van vet, gedroogd vlees en gedroogde vruchten.
3 Later zou Arsan met een vlijmscherp mes het teken in z'n borst snijden, zodat iedereen altijd aan het litteken kon zien dat hij een dier gedood had, dat hij een man was!	8 'Van z'n huid maken we schoenen,' zei Zeb en hij keek met een schuin oog naar z'n eigen schoenen, waarvan nu niet veel meer over was. 'En nieuwe tenten,' antwoordde Bred vlug. 'Windschermen. Tassen. Riemen. 'Kookpotten'. 'En wat doen we met de blaas en de darmen?' vroeg Oeza, een van de vrouwen, aan Bred, die nu weer aan de beurt was. 'Daar maken we waterzakken van en...' '...en regenkleden.' viel Zeb hem in de rede.
4 En wat zouden de meisjes van de stam tegen hem opzien!	9 Ze waren wel drie maal zo hoog als een volwassen man. Hun dikke huid was bedekt met een zachte vacht en ruig, lang, roodbruin haar en daaronder zat nog een dikke vetlaag. 'Die zullen geen last van de kou hebben.' dacht Zeb. Ze hadden een zware kop, zo groot als de helft van hun romp, kleine oren en een korte slurf. Maar het mooist vond Zeb de ivoren slag tanden. Bij sommige dieren waren die helemaal gebogen en wel vier keer zo lang als Zeb zelf.
5 dus wikkelde hij een paar dierenhuiden om z'n lichaam en om z'n armen en benen.	

Bijlage 2

De prehistorie is de tijd waarover we geen geschreven bronnen hebben. Dat is wat we leerlingen vaak als eerste over de prehistorie leren, om er meteen aan toe te voegen dat we dus alleen maar materiële bronnen hebben. Maar over de consequenties hiervan voor onze kennis over deze periode wordt veel minder gesproken. En dat is jammer omdat deze periode een prachtig startpunt is om met leerlingen te werken aan historisch denken en meer in het bijzonder aan het werken met bronnen (sourcing) (zie: Van Boxtel en Van Drie, 2007).

In zeer veel boeken en niet alleen in historische romans, worden uitspraken over de prehistorie gedaan die niet gebaseerd kunnen zijn op materiële vondsten. Bijvoorbeeld in de beschrijving van een prehistorische mammoetjacht in deze opdracht. De beschrijving is ontleend aan het boek *'De stam van de Hholenbeer'* van Jean Auel. Hoewel de schrijfster veel onderzoek heeft gedaan voor zij begon met schrijven, kan men zich afvragen in hoeverre de beschrijving gebaseerd is op bronnen.

Als de leerlingen de opdracht goed maken, zullen ze tot de conclusie komen dat zeer veel informatie in de beschrijving niet afkomstig kan zijn uit prehistorische vondsten. Maar betekent dat dan ook dat het om pure fantasie van de schrijver gaat?

Er bestaat namelijk ook een andere manier van bewijsvoering, de historische analogie. Veel uitspraken over de leefwijze van prehistorische volken zijn ontleend aan de leefwijze van volken die nog tot diep in de twintigste eeuw in prehistorische omstandigheden leefden. Bijvoorbeeld uitspraken over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen.

Voor initiatieriten, zoals beschreven in de tekst over de mammoetjacht, zijn er talrijke historische voorbeelden. Bijvoorbeeld uit het Griekse Sparta. Tijdens de Krypteia, het verbergingsritueel, moesten jonge Spartanen die op het punt stonden in de gelederen van de volwassenen te worden opgenomen, hun kwaliteiten tonen. Gewapend met een dolk gingen ze op stap om alle heloten die ze op hun nachtelijke speurtocht tegenkwamen te doden. Pas dan hadden ze bewezen echte mannen te zijn. (Fik Meijer, 2007)

Inwijdingsriten in Papoea-Nieuw-Guinea

In het oostelijk deel van de hooglanden van Papoea Nieuw-Guinea vinden de meest pijnlijke, bloedige en ingrijpende beproevingen plaats die ooit beschreven zijn in de etnografische literatuur. Bijvoorbeeld bij de Sambia, een volk van enkele duizenden Papoea's die verspreid leven in gehuchten. Bij de Sambia bestaat de collectieve initiatie van jongens voornamelijk uit het stoten van een stokje in de neusgaten tot bloedens toe. De eerste vraag is natuurlijk: waarom de neus? De neus is één van de lichaamsopeningen waardoor vrouwelijke stoffen en eigenschappen het mannelijk lichaam binnendringen. Door middel van de neusbloedingen bannen mannen deze ongewenste substantie uit. Bij de Awa, een andere Papoea-gemeenschap in de hooglanden, zijn de beproevingen waaraan jongens onderworpen worden nog zwaarder dan bij de Sambia. Naast neusbloedingen zijn er afranselingen, het schroeien van de huid, onthouding van voedsel en drank, het opwekken van braken, en in hevigheid toenemende besnijdenissen van de penis. De inheemse duiding van de betekenis van de meer dan Spartaanse ontberingen geeft natuurlijk geen bevredigend antwoord op de vraag waarom er zoveel pijn wordt toegediend.

In de literatuur wordt een verband verondersteld tussen pre-industriële oorlogvoering en zware inwijdingsriten voor jongens. Waar intertribale oorlogvoering intens en frequent is, kan men verwachten dat jongens hevige beproevingen dienen te ondergaan om hun mannelijkheid te testen en om hen door middel van schokkende ervaringen ertoe te bewegen de sociale plichten van volwassenheid op zich te nemen. Dit soort verklaringen gaan voorbij aan het kardinale gegeven dat in de initiatie bovenal identiteit wordt gesmeed. Pijn is hierbij een belangrijk instrument. Niet alleen wordt er tussen mannen en vrouwen een categorisch onderscheid aangebracht, maar ook tussen twee soorten mannen: de onvolwassen jongens, die nog thuis horen in de vrouwenwereld, en de volwassen mannen, die een politieke en militaire rol mogen vervullen. Bovendien brengen de volwassenwordingsriten de etnische identiteit van de tribale gemeenschap tot uitdrukking. Deze ritens versterken de gevoelens dat men anders én beter is dan de buurvolken.

4. Werken met bronnen: De Vimose kam

Leerdoelen

Je kunt ...

- informatie uit (historische) bronnen gebruiken om historische vragen te beantwoorden.

Succescriteria

Je kunt ...

- Informatie uit (historische) bronnen verzamelen en daaruit een relevante selectie maken;
- beoordelen of informatie in bronnen bruikbaar is om een antwoord te geven op een historische vraag;
- op basis van de verzamelde informatie een antwoord geven op een historische vraag;

De kam op onderstaande afbeelding dateert uit het midden van de 2e eeuw en is gevonden in Denemarken.

Bron 1

Bron 2

De Vimose inscripties: <https://graecomuse.wordpress.com/tag/vimose-inscriptions/>

Bron 3

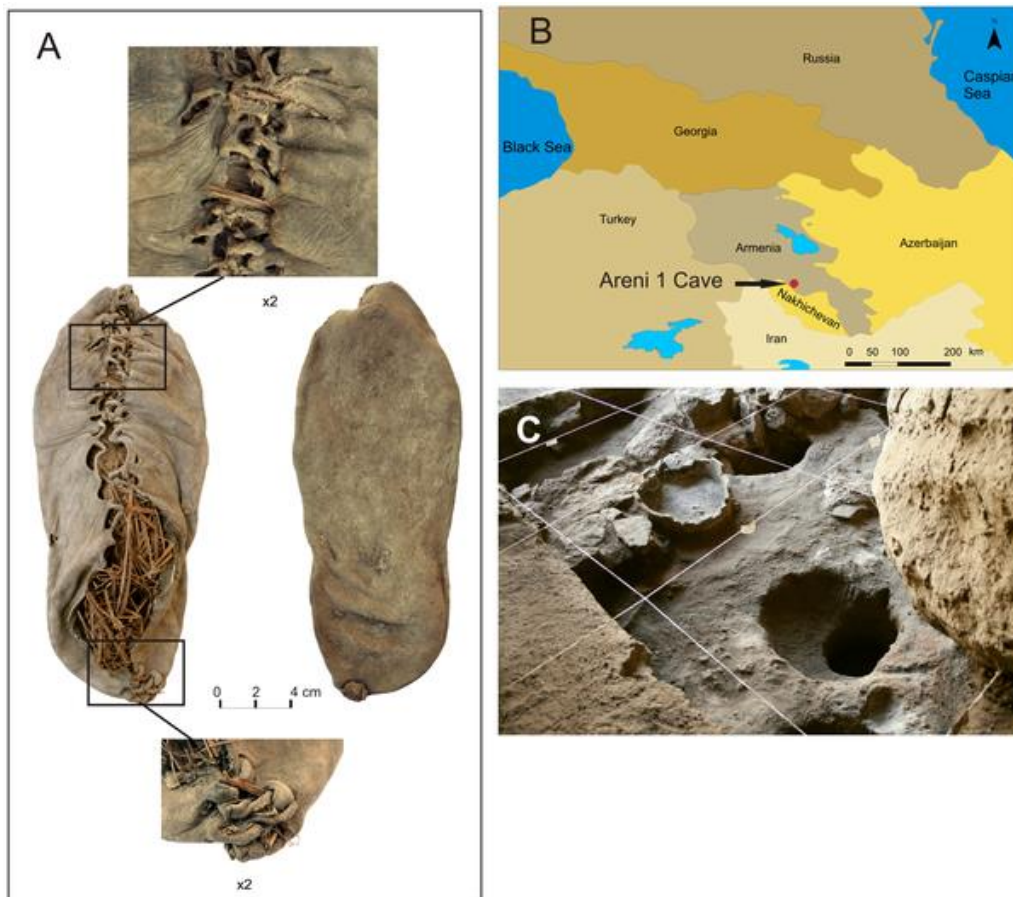
Offers in Vimose: <http://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-early-iron-age/the-weapon-deposit-from-vimose/the-offerings-in-vimose/>

Gebruik de bronnen

Wat kun je op basis van deze bronnen zeggen over het leven van de mensen die, in de tweede eeuw, leefden in dit deel van Denemarken?

5. Werken met bronnen en historisch redeneren: Een prehistorische schoen

Bron

Deze prehistorische schoen, gevonden in Armenië, is een rechter schoen en zo'n 5500 jaar oud. Hij is 24,5 centimeter lang, dat is maat 37.

Leerdoel

Je kunt ...

- informatie uit (historische) bronnen gebruiken om historische vragen te beantwoorden;
- Een historische redenering opzetten en die met argumenten onderbouwen.

Opdracht 1

Volgens Ron Pinhasi van University College in het Ierse Cork weten we niet of het om een mannschoen of een vrouwenschoen gaat.

Waarom is het, denk je, zo moeilijk te bepalen of het om een mannen- of vrouwenschoen gaat?

Variant

Een meisje zegt bij het zien van deze schoen:

'Dit was de schoen van een meisje, want 37 is een vrouwenmaatje'.

Ben hij het met deze uitspraak eens? Onderbouw je antwoord met een of meer argumenten.

Opdracht 2

Beredeneer of de volgende stelling juist of onjuist is:

'De in Armenië gevonden schoen is de oudste schoen ooit door een mens gedragen.'

Bron: <http://www.plosone.org/article/info:doi/10.1371/journal.pone.0010984>

6. Formuleren van historische vragen

Leerdoel van deze opdracht

Je kunt ...

- aan de hand van historische bronnen over Egypte een beschrijvende, een vergelijkende, een verklarende of een waarderende (evaluatieve) historische vraag formuleren.

Succescriteria

Je kunt ...

- kenmerken van beschrijvende, vergelijkende, verklarende en waarderende (evaluatieve) historische vragen benoemen;
- kenmerken van beschrijvende, vergelijkende, verklarende en waarderende (evaluatieve) historische vragen toepassen op een onderwerp.

1. Bedenk op basis van de bronnen die je niet hebt gebruikt -niet nodig had voor het beantwoorden van de vraag die je bij vraag 1 hebt gekozen - nu zelf een historische onderzoeksvraag.
2. Geef aan of het gaat om een beschrijvende, vergelijkende, verklarende of evaluatieve/waarderende vraag (zie bijlage 1).
3. Geef antwoord op de door jou bedachte onderzoeksvraag. Geef daarbij aan welke bron of bronnen je hebt gebruikt en geef van elke gebruikte bron aan welke gegevens die bron heeft geleverd voor het beantwoorden van je onderzoeksvraag.

Bronnen

Bron 1

'Vanochtend ben ik naar de tempel geweest om de goden te smeken mijn vurigste wens te vervullen: dat mijn vrouw een zoon krijgt. Tot nu toe heeft zij slechts vier dochters gebaard. En omdat wij geen barbaren zijn die hun dochters gewoon op de mestvaalt gooien, hebben we ze alle vier opgevoed. Maar u begrijpt dat iemand die zo belangrijk is als ik niet zonder een zoon kan. Ik begrijp de goden trouwens niet. Ik heb toch de kostbaarste offers gebracht. Wat kan ik fout gedaan hebben om zo gestraft te worden?'

Bron: graftekst uit het oude Egypte

Bron 2

'De goden zij dank! Ik ben de gelukkigste man van de wereld. Mijn lieve vrouw heeft me een zoon geschonken.... Ze zeggen dat hij op mij lijkt, maar ik vind hem lelijk rood en erg gerimpeld. Hopelijk trekt dat nog bij. Ze zeggen dat mijn dochters er na hun geboorte net zo uitzagen, maar die heb ik als baby nooit gezien. Zo lang mijn zoon baby is, mogen de vrouwen hem verzorgen. Mijn vrouw zal dat zeker beter kunnen dan ik. Maar zodra het mogelijk is, zal ik me zelf gaan bezighouden met zijn opvoeding.'

Bron: graftekst uit het oude Egypte

Bron 3

'U moet uw vrouw niet overheersen, want u weet dat zij zachtaardig is. Bespied een vrouw niet in haar eigen huis, als u weet dat ze vlijtig is. Zeg niet: "Waar is dit, breng het mij!" terwijl ze het op de goede plaats heeft opgeborgen. Waardeer haar, het is mooi wanneer uw hand met de hare verenigd is.'

Bron: graftekst uit het oude Egypte

Bron 4

'Als u wat bereikt hebt, sticht dan een huishouden en heb uw vrouw lief, zoals dat hoort. Geef haar te eten en kleed haar. Zij is een akker, een nuttig bezit.

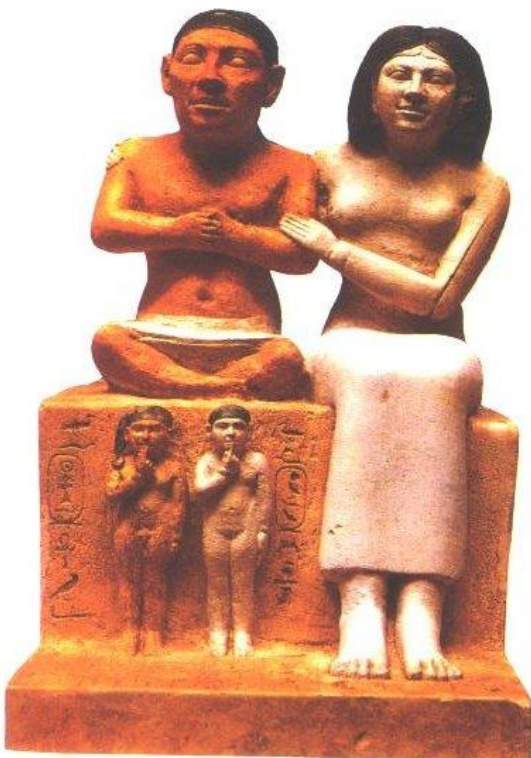
Bron: graftekst uit het oude Egypte

Bron 5

Bron: Beeld uit het oude Egypte

Bron 6

Bijlage Vraagtypen

Omschrijvingen en voorbeelden van vergelijkende, verklarende, vergelijkende en waarderende (evaluerende) vragen:

1. Beschrijvende vraag

- a. Doel: Een gebeurtenis of ontwikkeling in kaart brengen. Bij een beschrijvende vraag gaat het er dus om inzicht te krijgen hoe een historische gebeurtenis of ontwikkeling verliep.
- b. Mogelijke formuleringen: Wat zijn de kenmerken? Welke eigenschappen heeft het? Waaruit bestaat het? Wie of wat is erbij betrokken? Hoe ziet het eruit? Wanneer vond het plaats?
- c. Voorbeelden: Hoe verliep de Eerste Wereldoorlog? Of Waarom zien we rond 1880 veel nieuwe woonwijken ontstaan met kleine rijtjeshuizen.

2. Verklarende vraag

- a. Doel: achterhalen wat de oorzaken zijn van een gebeurtenis of ontwikkeling.
- b. Mogelijke formuleringen: Hoe komt dat? Wat zijn de oorzaken? Waar is dit een gevolg van? Vaak begint een verklarende vraag met woorden als waarom of waardoor.
- c. Voorbeeld: Wat zijn de belangrijkste oorzaken van armoede van allochtonen in Nederland?

3. Vergelijkende vraag

- a. Doel: de verschillen en/of overeenkomsten tussen twee of meer gebeurtenissen of ontwikkelingen in kaart brengen.
- b. Mogelijke formuleringen: Wat zijn de verschillen? Wat zijn de overeenkomsten? In welke opzichten zijn ze anders? Op welke punten lijken ze op elkaar?
- c. Voorbeeld: Wat waren de verschillen in oorlogvoering tussen de fronten in het oosten en westen van Europa tijdens de Eerste Wereldoorlog?

4. Evaluerende vraag

- a. Doel: een oordeel (mening) geven over een gebeurtenis of ontwikkeling op basis van gegeven of zelfbedachte criteria en dat oordeel onderbouwen met argumenten.
- b. Mogelijke formuleringen: Wat is de waarde van iets? Hoe goed werkt het? Wat zijn de positieve en/of negatieve punten? Hoe geschikt is het? Hoe wenselijk? Wat zijn voordelen of nadelen?
- c. Voorbeeld: In hoeverre was de Vrede van Versailles na de Eerste Wereldoorlog wel of geen fout van de overwinnaars?

7. Geschiedenis als interpretatie: De Tollundman

Leerdoelen

Je kunt ...

- informatie uit (historische) bronnen gebruiken om historische vragen te beantwoorden.

Succescriteria

Je kunt ...

- Informatie uit (historische) bronnen verzamelen en daaruit een relevante selectie maken;
- beoordelen of een bron betrouwbare informatie biedt voor geven van een interpretatie;
- informatie uit (historische) bronnen gebruiken om een interpretatie te geven van een historische gebeurtenis.

Een historische speurder is iemand die zoekt naar bewijsmateriaal uit het verleden. Niet om misdadigers op te pakken en voor het gerecht te brengen. Nee, de historische speurder wil iets leren over het verleden door te zoeken naar aanwijzingen, naar sporen die mensen hebben achter gelaten. Hoe verder we teruggaan in de tijd, hoe moeilijker zijn werk wordt. Simpelweg omdat er dan minder sporen, minder aanwijzingen beschikbaar zijn.

In deze opdracht ben jij zo'n historische speurder. Je gaat de moord onderzoeken op de Tollund man, die in 1950 werd gevonden, maar van wie al gauw bleek dat hij heel lang geleden om het leven was gebracht. In je onderzoek gebruik je zowel primaire als secundaire bronnen.

De opdracht luidt:

Gebruik al het bewijsmateriaal dat hieronder staat en leg nauwkeurig en overtuigend uit waarom en hoe de Tollund man, volgens jou, aan zijn eind is gekomen.

De man van Tollund

Hij was tot gisteren in zijn turfbed veilig,
toen leverde het veen hem uit voor geld.
Was hij een schurk, was hij een held, of was hij heilig?
Een knooptouw heeft de wervelstam geveld,
maar 't koord viel na twee duizend jaren los,
de nek is nu van leer, de wangen werden kurk.
Hij ziet er opgehangen uit uit maar o, hoe trots!
Men hing hem en men wierp hem in 't moeras,
de man van Tollund, en wij raden wie hij was:
wellicht wat heilig en heldhaftig en een schurk.

J.B. Charles, 1957

Het gebeurde op 6 mei 1950 bij een klein plaatsje in Denemarken. Het plaatsje Tollund op Hutland om precies te zijn. Op de ochtend van die achtste mei waren twee broers, Emil en Viggo Hoejgaard, daar aan het turfsteken. Met hun spaden staken ze langwerpige stukken veen uit de donkere grond. Die vochtige stukken, de turven, werden netjes opgestapeld om ze te laten drogen, zodat ze later gestookt konden worden in de kachel.

Plotseling bleef een van de mannen stokstijf staan. Met grote angstogen keek hij naar de plek waar z'n spade in de grond stak. Van schrik kon hij geen woord uitbrengen. Daar in de veenlaag, vlak voor z'n voeten, zag hij een gezicht, het gezicht van een mens, helemaal gaaf en onbeschadigd, een kalme trek om de mond, de oogleden gesloten. Het was alsof de man of de vrouw die bij dat gezicht hoorde, hier pas nog had gelopen en nu even een dutje deed in een bed van turf.

Toen hij van de eerste schrik bekomen was, riep hij de ander erbij. Die vond het ook maar een griezelig geval. Zou de man of de vrouw hier in het veen verdronken zijn? Of misschien wel vermoord? Ze moesten er maar gauw de politie bijhalen.

De politie kwam meteen. Er kwam ook iemand mee van een museum in de buurt: er waren wel vaker interessante vondsten bij het turfsteken gedaan en je kon maar nooit weten....

Voorzichtig werd het lichaam uit de veengrond losgemaakt. De man - want dat bleek het later te zijn - lag op zijn rechterzij, de knieën opgetrokken, Hij droeg een leren muts die met een band onder z'n kin was vastgemaakt. Om z'n middel had hij een gevlochten gordel; verder was hij naakt. Z'n gezicht was geschoren en z'n haar was kort geknipt. Om z'n nek zat een strop van gedraaid leer. Je kon duidelijk aan het uiteinde zien dat het met een mes was afgesneden. Waarschijnlijk was de man dus opgehangen. Ook droeg hij een ijzeren nekkring strak om zijn hals en keel. (zie bron B)

Het lichaam werd in een kist naar het Nationaal Museum in Kopenhagen gebracht. Daar zou het verder worden onderzocht.

Het onderzoek

Eerste werden er röntgenfoto's gemaakt. Daarop kon men niet zien wanneer de man geleefd had. Wel zag men dat hart en organen gezond waren en dat de verstandskiezen van de man goed ontwikkeld waren. Daaruit konden de onderzoekers afleiden dat de man de Tollundman waarschijnlijk ouder dan twintig jaar was toe hij stierf.

Daarna ging men de organen van het lichaam, zoals het hart, de longen en de lever, onderzoeken. Die waren heel goed bewaard gebleven, net zoals het maag-darmkanaal. Het bleek dat de man 12 tot 24 uur voor zijn dood nog iets gegeten had. Ja, men kon zelfs na al die tijd nog nagaan wat hij gegeten had: een soort pap van gerst, lijnzaad, perzikkruid en huttentut. Of dat lekker was? Twee Engelsen lieten diezelfde pap tijdens een televisie-uitzending nog eens klaarmaken. Zij vonden het eten ervan een grote straf, maar in de tijd van de Tollundman was deze pap waarschijnlijk het dagelijkse eten geweest.

Nu wist men nog steeds niet wanneer de man geleeft had. Om dat te weten te komen was verder onderzoek nodig. Men onderzocht de beenderen van de man. Er zijn stoffen in de beenderen van mensen (en ook van dieren) die na de dood veranderen. Door die verandering na te gaan, kwam men erachter dat de man waarschijnlijk rond 400 voor Christus overleden moet zijn.

Bron A

De Tollundman

Bron B

De voorwerpen op bron B werden niet gevonden op de Tollundman, maar lijken er wel erg sterk op. Het zijn een strop van touw en een nekring. Mensen in de ijzer tijd begroeven hun doden met zo'n nekring als offer aan de godin van het voorjaar. De strop lag om de nek van een man uit de ijzer tijd die was begraven in Borre Fen in Denemarken. Zij laatste maaltijd bestond uit een groentesoep gemaakt van voorjaars kruiden. Over zijn lichaam lag een berkentak van een meter lang en 4,5 centimeter dik.

Bron C

De man op bron C werd gevonden in het moeras bij Grauballe in Denemarken. Zijn keel was van oor tot oor doorgesneden. Wetenschappers ontdekten dat hij 1650 jaar geleden is begraven. Zijn laatste maaltijd, genuttigd vlak voor zijn dood, bestond uit groentesoep, gemaakt van voorjaarskruiden.

Bron D

De Duitse stammen hangen verraders aan bomen en verdrinken lafaards en moerassen onder stapels stikken.

Bron E

Bron E is een beeldje van de aardgodin van het voorjaar en is gevonden in het moeras.

Bron F

Bron F is een beschrijving van religieuze gewoontes van zeven Noord Germaanse stammen als de Aviones en de Anglii (zie het kaartje). Deze stammen aanbaden Moeder Aarde, de Godin van het Voorjaar, en teelden planten. Elk voorjaar vierden zij de geboorte van nieuw leven en nieuwe gewassen.

'Er is niet bijzonder op te merken over deze stammen, behalve hun verering van Moeder Aarde, de Godin van het Voorjaar. Zij geloven dat zij elk voorjaar langs de stammen trekt. Een beeld van de godin wordt op een wagen in een processie rondgedragen. Daarna worden de wagen en haar kleren...gewassen in een verborgen meer. Deze taak wordt verricht door slaven die daarna worden gedood.'

Bron: Cornelius Tacitus, 97-98 na Christus in een boek over Germaanse stammen

Met dank aan: [De Tollund man](#) en [De Tollundman](#)

8. Standplaatsgebondenheid (historische empathie)

Vrouwen in de prehistorie

Leerdoelen

Je kunt ...

- Een, met argumenten ontleend aan de bronnen onderbouwde, mening geven over de vraag of vrouwen die in de prehistorie boerin waren beter af waren dan vrouwen die verzamelaars waren, door
 - informatie uit bronnen te selecteren en die informatie gebruiken om een:
 - enerzijds-anderzijds redenering op te zetten en ten slotte;
 - een conclusie te trekken.

Gebruik de bronnen 1 t/m 4

Hoofdvraag

Hadden vrouwen die in de prehistorie boerinnen waren het beter dan vrouwen die verzamelaars waren?

Deelopdrachten

1. Geef met een verwijzing naar de tekst aan, hoe elk van de bronnen deze vraag beantwoordt. Toon voor elke bron, met een gegeven uit de bron, aan hoe de schrijver over deze vraag denkt.
2. Bedenk een verklaring waarom de auteurs van deze bronnen verschillend over deze vraag denken.

Extra vraag

Kun je met deze bronnen deze vraag ook beantwoorden voor de mannen? Waarom wel of waarom niet?

Variant 1

Wie hadden volgens bron 1 (of bron 2) een eenvoudiger/gemakkelijker leven? Wie hadden een eenvoudiger leven, vrouwen in de tijd van jagers en verzamelaars of vrouwen uit de tijd van de eerste boeren?

Variant 2

Vergelijk bron 1 en 2 met elkaar.

1. Wie hadden volgens bron 1 een eenvoudiger leven, vrouwen in de tijd van jagers en verzamelaars of vrouwen in de tijd van de eerste boeren?
2. Wie hadden volgens bron 2 een eenvoudiger leven, vrouwen in de tijd van jagers en verzamelaars of vrouwen in de tijd van de eerste boeren?
3. Als jij zou mogen kiezen tussen het leven van een vrouw in de tijd van jagers en verzamelaars of van een vrouw in de tijd van de eerste boeren, wat zou jij dan kiezen? Geef een verklaring voor je antwoord.

Variant 3

Vergelijk de bronnen 1, 2 en 3 (en eventueel 4) met elkaar.

Wie hadden een eenvoudiger leven, vrouwen in de tijd van jagers en verzamelaars of vrouwen uit de tijd van de eerste boeren? Licht je antwoord toe met elementen uit de bronnen.

Variant 4

Vergelijk de bronnen 1 t/m 4 met elkaar.

1. Bedenk een hypothese bij de vraag: Wie hadden een eenvoudiger/gemakkelijker leven, vrouwen in de tijd van jagers en verzamelaars of vrouwen in de tijd van de eerste boeren?
2. Beredeneer of de bronnen 1 t/m 4 je hypothese ondersteunen of tegenspreken. Gebruik alle vier bronnen.

Variant 5

Gebruik de bronnen 1 t/m 4

De schrijvers van bron 1 t/m 4 hebben allemaal een bepaald beeld van wat een eenvoudig/gemakkelijk of goed leven is.

1. Beschrijf per bron hoe dit beeld eruit ziet.
2. Welke overeenkomsten en verschillen zie je tussen de bronnen?

Bronnen

Bron 1

Gewoonlijk was het een van de taken van de vrouwen van jagers om de tenten - die meestal uit lichte takken en vellen bestonden - te bouwen. En daarom hadden zij ook recht op bezit: de vrouwen zijn de bezitters van de tent en de baas in huis [...] Toen de mensen aan landbouw gingen doen verslechterde de positie van de vrouw. Er waren meer en sterkere contacten tussen de leden van de verschillende groepen en de bewegingsvrijheid van de vrouwen werd minder.

Bron: Müller, K.E. (1984). Die bessere und die schlechtere Hälfte. Ethnologie des Geschlechterkonflikts. Frankfurt, blz. 165 en 209.

Bron 2

Door de komst van landbouw en veeteelt werden de vrouwen bevrijd van de verplichting om voedsel te verzamelen. Deze bezigheid was steeds gevaarlijker geworden doordat zij steeds verder van het kamp moesten gaan. Ook was het dragen van de zware last een belasting voor de vrouwen. De vrouwen moesten bovendien, in verband met het zogen, hun kinderen met zich meedragen. [...]. De neolitische (agrarische) revolutie maakte in de eerste plaats het leven er voor de vrouwen gemakkelijker op. [...] Zij kregen ook steeds meer rechten voor zichzelf en konden zich steeds meer aan de kinderen wijden.

Müller-Beck, H.-J. (1998). Die Steinzeit. Der Weg des Menschen in die Geschichte, München, blz. 102.

Bron 3

Het werk dat dagelijks verricht moest worden was zeer toegenomen, omdat akkerbouw en veeteelt veel meer tijd kostten dan verzamelen, jagen en vissen. [...] In de landbouw kwamen er allerlei nieuwe werkzaamheden bij. [...] Bijvoorbeeld het maken van nieuw ontwikkelde werktuigen en apparaten, maar ook het weven van stoffen uit draden van planten. Ook de tijd die moest worden besteed aan het bouwen en in standhouden van huizen moet niet worden onderschat. Arbeidsintensief en nieuw was ook het bijhouden van de voorraad. [...]

De toegenomen hoeveelheid werk en de arbeidsdeling had ook gevolgen voor de verhouding tussen mannen en vrouwen, omdat er opnieuw moest worden onderhandeld over welke taken door mannen en welke door vrouwen gedaan zouden moeten worden. [...] Onderzoek aan beenderen toont aan dat vrouwen buitengewoon hard en zwaar moesten werken.

Bron: Röder, B. (1998). Jungsteinzeit - Frauenzeit?, in Aufferman, B., Weniger, G.CH (Hg), Frauen Zeiten Spuren. Mettmann, blz. 244 en 261 e.v.

Bron 4

Ten eerste waren mannen helemaal niet de heldhaftige jagers voor wie zij vaak werden gehouden. Waarschijnlijk is er nooit systematisch op mammoeten gejaagd, aldus de auteurs. De oerman doodde vooral oude en zieke mammoeten, dieren die al half in het moeras waren weggezakt of anderszins in moeilijkheden waren geraakt. Voor de voedselvoorziening was de jacht op hazen, vossen en andere kleine dieren – vaak met behulp van netten en valstrikken – waarschijnlijk veel belangrijker. Met andere woorden: de oerman gebruikte zijn speer niet om een levensgevaarlijke sabeltandtijger te vellen, maar om een verstrikte haas uit zijn lijden te verlossen.

Ten tweede speelden vrouwen een actieve rol in de prehistorische economie, waarin de kern werd gevormd door nomadische groepjes van dertig tot veertig mensen. Vrouwen verzamelden niet alleen

noten, bessen en ander plantaardig voedsel, ze maakten ook kleding, manden en andere gebruiksvoorwerpen. Daarnaast deden ze mee aan de jacht op kleine dieren en aan de visvangst.

Zwart-witbeeld

'Natuurlijk waren er ook toen biologische verschillen. Mannen jaagden meer op groot wild, vrouwen speelden een belangrijker rol bij het grootbrengen van kinderen. Dat ontkennen wij ook niet. Wij verzetten ons alleen tegen het traditionele zwart-witbeeld van mannen en vrouwen in de oertijd', zegt Jim Adovasio, hoogleraar archeologie aan het Amerikaanse Mercyhurst College, telefonisch vanaf een archeologische opgraving in Texas.

'Maar', zegt Adovasio, 'ik geloof wel dat de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen groter werd naarmate de samenleving complexer werd. Rond drieduizend voor Christus zie je bijvoorbeeld fabriekjes ontstaan die door mannen werden bestierd. Mannen bouwden economische macht op, terwijl vrouwen achterbleven.

'In de prehistorie was de gelijkheid tussen mannen en vrouwen groter, denk ik. Ze moesten samenwerken om te overleven in een harde wereld. In zo'n situatie is het economische zelfmoord om het potentieel van vrouwen niet te gebruiken.'

Bron: gegevens ontleend aan: Adovasio, J.M., Soffer, O. en Page, J. (2008). De Onzichtbare vrouw – De rol van mannen en vrouwen in de prehistorie, uitgeverij Artemis, in: Giesen, P. De oervrouw was een vent.

9. Formuleren van historische vragen en verzamelen en selecteren van informatie: Hunebedden

Hunebed bij Rolde. Foto: Gouwenaar, 2008.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hunebed_D17_bij_Rolde_2008.jpg?uselang=nl

Ons land telt op dit moment 54 hunebedden. 52 daarvan liggen in Drenthe, 2 in Groningen. Het zijn er vroeger echter tenminste 88 geweest, maar vermoedelijk wel meer dan honderd.

In de zeventiende eeuw noemde Johan Piccardt hunebedden "steenhopen gebouwd door grouwsamen barbarische en wreede reusen, huynen, giganten" die bewoond werden door "Witte Wijven". Van al deze namen bleef alleen het woord 'Huynen' hangen en in 1685 werden deze steenhopen voor het eerst 'Hunebed' genoemd.

Nog niet zo lang geleden beweerde televisiemaker Frits Bom dat hunebedden schuilplaatsen waren geweest voor rampspoed. Dit idee wordt door geen enkele wetenschapper serieus genomen. Maar wat waren hunebedden dan wel?

In deze opdracht ga jij, samen met een klasgenoot, proberen op die vraag een antwoord te vinden.

In deze opdracht leer je:

- historische vragen te formuleren;
- te bepalen waar je bruikbare informatie voor het beantwoorden van die vragen kunt vinden;
- op een systematische wijze informatie te verzamelen;

- hoe je die informatie zodanig kunt verwerken dat je een antwoord op je vragen kunt geven;
- hoe je de antwoorden op een heldere en duidelijke manier kunt presenteren;
- hoe je niet alleen de resultaten van je onderzoek, maar ook het onderzoeksproces zelf kunt evalueren;
- wat je een volgende keer anders en beter kunt doen

Maak onderstaande opdrachten over hunebedden samen met een klasgenoot. Gebruik voor het beantwoorden van de vragen informatie van internet.

1. Informatieprobleem formuleren

- Bedenk minstens vijf (historische) vragen over hunebedden.
- Vergelijk jouw vragen met die van je buurman of buurvrouw. Kies samen de vijf meest interessante vragen.

2. Zoekstrategieën

De bronnen die je in deze opdracht gaat gebruiken zijn gegeven. Zie daarvoor de bijlage met bronnen.

3. Verwerven en selecteren van informatie

Zoek op de gegeven websites naar informatie die je kunt gebruiken voor het beantwoorden van je vragen.

4. Verwerken van informatie

Gebruik deze informatie vervolgens voor het beantwoorden van je vragen.

5. Presenteren van informatie

Schrijf een kort verslag waarin je schrijft welke vragen jullie hebben bedacht, wat de antwoorden zijn op die vragen en waarin je ook ingaat op de vragen uit stap 6: evalueren en beoordelen. Geef jezelf ook een cijfer.

6. Evalueren en beoordelen

- Weet je nu meer over hunebedden dan voor je je onderzoek deed?
- Als je niet op al je vragen een antwoord hebt kunnen vinden, weet je dan waar dat aan ligt?
- Kun je aangeven hoe je wel een antwoord op die vragen zou kunnen vinden?

Bronnen

Je kunt gebruikmaken van onderstaande bronnen, maar natuurlijk ook zelf op zoek gaan naar informatie in boeken en/of op internet.

Websites

- <http://www.hunebedden.nl/>
- <http://www.hunebedcentrum.eu/hunebedden/>
- <http://www.cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/cultuurwijs.nl/i000941.html>
- <http://www.hunebedden.nl/d49.htm>
- <http://www.entoen.nu/hunebedden/vo>

Animatie

- http://www.distanttrain.com/dt_material/noordhoff/prehistory/buildinggrave.htm

Filmpjes

- <https://teleblik.nl/media/1197227>
- <https://teleblik.nl/media/5405829/fragment?start=568&end=868>
- <https://teleblik.nl/media/58675/fragment?start=42&end=197>
- <https://teleblik.nl/media/2291029/fragment?start=47&end=83>
- <https://teleblik.nl/media/4074732/fragment?start=25&end=158>
- <http://www.schooltv.nl/video/wat-zijn-hunebedden-enorme-stenen-in-drenthe/>
- <http://www.schooltv.nl/video/de-bouw-van-een-hunebed-200-mensen-drie-maanden-aan-het-werk/>

10. Jagers met geheugenverlies

Leerdoelen

Je kunt ...

- informatie uit (historische) bronnen gebruiken om historische vragen te beantwoorden.
- Een overlevingsplan schrijven voor een stam met geheugenverlies.

Succescriteria

Je kunt ...

- Informatie uit (historische) bronnen verzamelen en daaruit een relevante selectie maken;
- beoordelen of informatie in bronnen bruikbaar is om een antwoord te geven op een historische vraag;
- beoordelen of een bron betrouwbare informatie biedt voor het beantwoorden van een historische vraag;
- op basis van de verzamelde informatie een antwoord geven op een historische vraag;

Jagers met geheugenverlies

Op een ochtend wordt een kleine prehistorische stam - in de tijd dat er nog geen landbouw en veeteelt bestaat - wakker op een voor hen vreemde plaats.

En wat erger is, de stam leidt aan geheugenverlies. Ze kennen elkaar nog wel en hun verstand is niet aangetast, maar zij hebben totaal geen weet meer van wat er voor deze dag allemaal is gebeurd.

Hoe kunnen ze overleven?

In deze opdracht ga je, samen met twee of drie klasgenoten, een overlevingsplan maken voor deze stam. Vraag je af wat de stam allemaal moet doen om in deze situatie te kunnen overleven.

Inventariseer de problemen en reik de stam oplossingen aan.

Gebruik onderstaand stappenplan.

Stap 1

- Bestudeer de informatie in de inleiding en de afbeeldingen van inleiding en opdracht.
- Inventariseer vervolgens wat je - gezamenlijk - al weet over dit onderwerp. Op welke gebieden moet de stam geholpen worden? Maak bijvoorbeeld samen een woordspin.

Stap 2

- Welke informatie zou je verder nog nodig kunnen hebben om over dit onderwerp succesvol vragen te kunnen beantwoorden tijdens de toets?
- Formuleer daartoe gezamenlijk een aantal vragen.

Stap 3

- Elke leerling gaat nu op zoek naar informatie om deze vragen te kunnen beantwoorden.
- Bepaal hoe je de informatie gaat uitwisselen. Je kunt bijvoorbeeld gebruik maken van e-mail, een elektronische leeromgeving, een wiki of een weblog.
- Bepaal welke bronnen (zie de rubriek bronnen) je gaat gebruiken.
- Beoordeel of de bron de informatie bevat die je nodig hebt.
- Bepaal of je de informatie in de bron begrijpt. Vraag hulp als dat niet het geval is
- Maak aantekeningen en, waar zinvol, schema's.

Stap 4

- Bespreek binnen de groep de gevonden informatie. Kunnen jullie antwoord geven op alle gestelde vragen?
- Als je op vragen geen antwoord hebt kunnen vinden bepaal dan met elkaar waarom dat niet is gelukt.
- Lever het overlevingsplan in bij je docent.

Bronnen

De informatie die je nodig hebt voor deze opdracht kun je vinden in boeken, maar ook op internet. Om je op weg te helpen staat op <http://histoforum.net/tijdvak1c/bronnen.htm> al een selectie van bronnen die je kunt gebruiken.

Reflectie

Vraag je ten slotte het volgende af:

- Garandeert jullie overlevingsplan ook werkelijk dat de stam kan overleven?
- Kwamen alle groepsleden voldoende aan bod? Heeft ieder groepslid informatie ingebracht?
- Welke onverwachte problemen ben je tegengekomen?

11. De Agrarische Revolutie

Inleiding

De overgang van jagen en voedselverzamelen naar landbouw en veeteelt bracht grote verandering met zich mee in het leven van mensen

Opdracht

In deze opdracht doe je onderzoek naar het ontstaan van de landbouw en veeteelt.

Werkwijze

Maak onderstaande opdrachten in groepjes van drie leerlingen.

Leerdoel

Je kunt:

Uitleggen hoe het leven van mensen met de komst van de landbouw en veeteelt veranderde.

Succescriteria

Je kunt:

- Beschrijven wanneer en waar landbouw en veeteelt zijn ontstaan en waarom juist daar.
- De veranderingen beschrijven die met de komst van landbouw en veeteelt optraden op het gebied van werken, wonen en relatie tussen mensen.

Opdracht 1

Je weet ongetwijfeld al het een en ander over het ontstaan van de landbouw in de prehistorie. Sommige dingen weet je misschien zeker, andere dingen vermoed je alleen maar.

Vul daarom om te beginnen, nadat je met elkaar hebt overlegd, het onderdeel 'voor' van onderstaand schema in. Het onderdeel 'na' komt later aan de orde.

De vragen die je in dit schema gaat beantwoorden zijn:

- Wanneer zijn landbouw en veeteelt ontstaan?
- Waar zijn landbouw en veeteelt ontstaan?
- Wat waren de belangrijkste veranderingen als gevolg van de komst van landbouw en veeteelt?

Opdracht 2

Wanneer gingen de mensen voor het eerst aan landbouw doen? Gebruik in ieder geval bron 1, bron 2 en bron 3.

Opdracht 3

Waar ging men voor het eerst aan landbouw en veeteelt doen en waarom juist daar?

Gebruik in ieder geval bron 1, bron 2 en bron 3.

Vul je antwoord in in het schema bij 'na'.

Opdracht 4

Wat veranderde er in de manier van leven van mensen door de komst van landbouw en veeteelt?
Gebruik bron 4 en bron 5.

Vul je antwoord in in het schema bij 'na'.

Bronnen

Bron 1

Waar en wanneer is de landbouw ontstaan?

A. Vroegste plaats rond 11.000 jaar geleden

Vruchtbare halve maan - Midden-Oosten: Nijldal Egyptische vallei oostwaarts via Syrië en Iran naar de Perzische Golf

- wheat - einkorn and emmer (Triticum)
- barley (Hordeum)
- pea (Pisum)
- lentil (Lens)
- vetch (Vicia)

B. 10.000 - 11.000 jaar geleden

Verre Oosten: Zuid-Oost Azië (Thailand) en China (Yangtze River area)

- rice (Oryza) - domesticated 11,500 years ago!
- soybean (Glycine)
- millet (Pennisetum)
- sugarcane (Saccharum)
- rape (Brassica)
- hemp (Cannabis)

C. 10.000 jaar geleden

- Nieuwe wereld. Mexico en Peru.

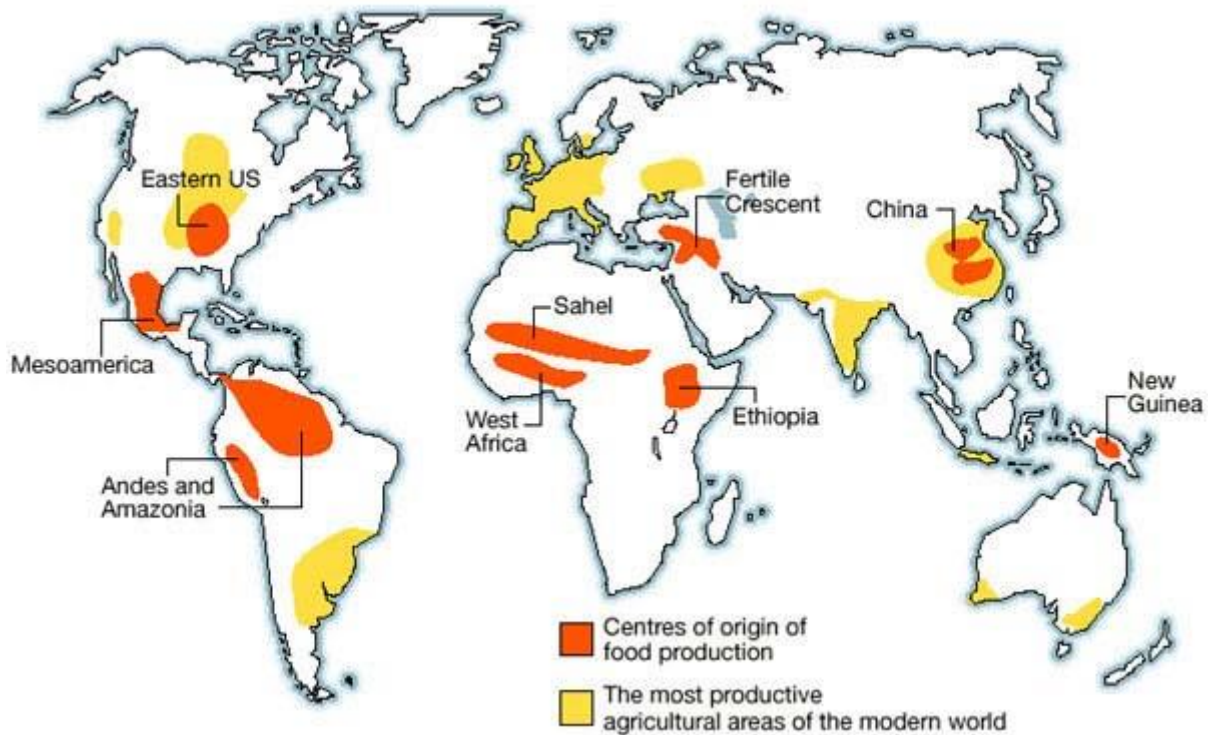
- corn (Zea)
- squash (Cucurbita)
- tomato (Lycopersicon)
- lima beans (Phaseolus)
- white potato (Solanum)
- sweet potato (Ipomoea)
- chili peppers (Capsicum)
- peanut (Arachis)
- guava (Psidium)
- avacodo (Persea)

Bron: <http://arnica.csustan.edu/boty3050/Notes/origins.htm>

Bron 2

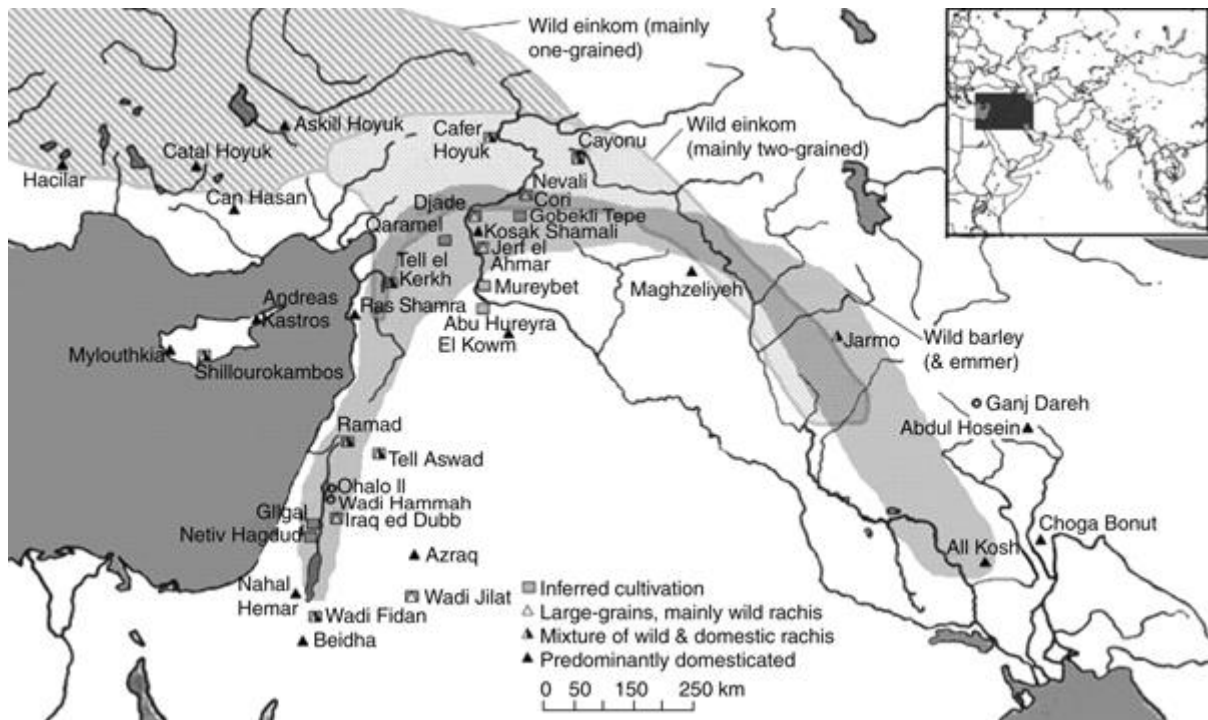
Waar is de landbouw ontstaan?

De productie van voedsel begon, onafhankelijk van elkaar, in hoogstens negen gebieden van de wereld: De vruchtbare halve maan (Fetile Crescent), China, Midden-Amerika, Andes/Amazonia, oosten van de V.S. Sahel, tropisch West-Africa, Ethiopië en Nieuw-Guinea).

Als je op het kaartje ziet wat tegenwoordig de meeste vruchtbare gebieden zijn, dan vraag je je af waarom daar de landbouw niet is ontstaan. Het antwoord is volgens Jared Diamond eenvoudig. De eerste landbouw ontstond daar waar de meeste en meest waardevolle planten en dieren waren.

Bron: Diamond, Jared, Evolution, Consequences and Future of Plant and Animal Domestication in 2002 Nature Magazine, Vol 418.

Bron 3

Wanneer zijn landbouw en veeteelt ontstaan?

Het ontstaan van landbouw is een langdurig proces, van duizenden jaren geweest.

Vanaf zo'n 11.000 jaar geleden gingen mensen in het Midden-Oosten zich bezighouden met het beheersen van wilde dieren. Zo rond 11.000 jaar geleden gebeurde dat het eerst met schapen en geiten. Varkens kwamen zo'n 500 jaar later en koeien nog eens vijfhonderd jaar later.

Al 12.000 jaar geleden begonnen mensen met het beheersen van planten. Maar het duurde nog meer meer dan 1000 jaar voordat er echt sprake was van gecultiveerde planten.

Pas rond 9500-9000 jaar geleden ontstonden er samenlevingen die afhankelijk waren van een mix van landbouw en veeteelt.

Bron 4

Wat waren gevolgen van de komst van de landbouw?

1. Door verbetering van het voedselpakket en het wegnemen van de noodzaak om steeds nieuwe planten te zoeken en achter wild aan leidde de komst van de landbouw tot een bevolkingsexplosie in het Midden-Oosten, China, Midden-Amerika en Europa.
2. Meer mensen en een grotere bevolkingdichtheid leidde tot grotere, meer complexe sociale organisaties, rijken en legers.
3. Landbouw volken, groter in getal en beter bewapend, veroverden vaak naburige stammen van jagers en verzamelaars, waardoor de behoefte aan landbouw weer groter werd.

4. Niet iedereen was meer nodig in de landbouw. Sommige mensen gingen ambachten uitoefenen zoals het bewerken van textiel, metaal en het maken van keramiek (aardewerk).

5. De behoefte om gegevens over velden, oogsten en belastingen bij te houden droeg in belangrijke mate bij aan de uitvinding van het schrift.

Bron 5

Wat waren de gevolgen van de komst van de landbouw?

Hoewel er ookwel een aantal groepen jagers en voedselverzamelaars op een vaste plek woonden, waren de meesten van het nomaden. Zij trokken rond op zoek naar dieren en planten. Toen de mensen aan landbouw gingen doen, konden zij op één plaats blijven wonen. Zij werden, zoals dat heet sedentair.

Een ander gevolg was de enorme toename van het aantal mensen (bevolkings explosie). Dit kwam bijvoorbeeld doordat mensen nu veel sneller achter elkaar kinderen kregen, dan toen ze nog jagers waren. Jagers kunnen moeilijk rondtrekken met heel kleine kinderen. Een andere reden was dat de hoeveelheid voedsel toenam.

Een derde gevolg was een toename van technologie. Er ontstonden op den duur nieuwe beroepen, waar gereedschappen voor nodig waren.

Ook kwamen er meer verschillen tussen mensen, zowel wat betreft bezit als wat betreft macht. Bovendien kwamen er legers.

Een belangrijk negatief gevolg was het ontstaan van epidemies. Deze kunnen namelijk alleen ontstaan in dichtbevolkte gebieden.

Bron: Diamond, Jared, Evolution, Consequences and Future of Plant and Animal Domestication in 2002 Nature Magazine, Vol 418.

Wanneer is de landbouw ontstaan?	
voor	na

Waar is de landbouw ontstaan?	
voor	na

Landbouw in de prehistorie

welke veranderingen vonden er plaats in de samenleving ten gevolgen van de komst van de landbouw?	
voor	na

--	--